

ISKOLÁZOTTSÁGI EGYENLŐTLENSÉGEK ROMÁNIÁBAN

DR. KURKÓ IBOLYA egyetemi adjunktus

Babeş-Bolyai Tudományegyetem Földrajz Kar Regionális Földrajz Tanszék

Summary

Today, when most countries try to increase the competitiveness of their economy, the power of knowledge and the role of education are increasing more and more. A well-functioning education system is not only the most important objective for achieving a sustainable economic growth, but also the most efficient "protective instrument" against poverty and against social exclusion. Nevertheless in Romania as well as in a number of other states, the amount of money spent on research and education compared to the country's GDP is one of the lowest in Europe. The unequal distribution of educational institutions, in many areas, the poor transport infrastructure, the poorly developed communications infrastructure as well as isolation are the main reasons behind the high rate of illiteracy as well. In this study I have tried to focus on the transformation of the Romanian educational system, the current state of the school infrastructure and the territorial inequalities of education.

Ma, amikor a legtöbb ország egy versenyképes gazdaságot szeretne elérni, a tudás-transzfer hatalma, az oktatás szerepe egyre inkább felértékelődik. Egy jól működő oktatási rendszer, nem csupán a tartós gazdasági növekedés elérésének célterülete, de egyben a legfontosabb „védőeszköz” is a szegénység, a társadalmi életből való kirekesztettség ellen. Ennek ellenére számos országban, így Romániában is az oktatásra és kutatásra fordított kiadások a GDP töredéknyi részét érik el. Az oktatási intézmények egyenlőtlen megoszlása, számos területen a rossz közlekedési infrastruktúra, a kommunikációs kapcsolatok alacsony kiépítettsége, az elszigeteltség az oka az írástudatlanok magas arányának is. Jelen tanulmány a romániai oktatási rendszer átalakulását, az iskolai infrastruktúra jelenlegi állapotát és az iskolázottság területi egyenlőtlenségeit vizsgálja.

Már régóta bizonyított az oktatás és a gazdasági fejlettség közötti pozitív összefüggés, a példák sorozata közül talán a legkiemelkedőbb Japán helyzete, ahol az oktatásra fordított erőfeszítés kétségkívül magas gazdasági fejlődéssel járt. Az utóbbi évtizedekben úgy a Világbank, mint pedig az Európai Unió fejlődési stratégiája is erre a kérdéskörre alapoz, így elsődleges prioritásként jelenik meg a „long-life learning” avagy az élethosszig való tanulás ösztönzése. Így nem kétségtelen, hogy az oktatáshoz való hozzáférést alapvető emberi jogként tartják számon. Mindezek ellenére Románia oktatási rendszere számos nehézségekbe ütközik, nem csupán az oktatási infrastruktúra, a meglévő iskolák területi megoszlása tekintetében, de a különböző oktatási intézmények elérhetősége és az ebből adódó iskolázottsági egyenlőtlenségek kiéleződése miatt is.

A szocialista években az oktatási rendszer jelentős fejlődésen ment át: a hatvanas években a kötelező iskolai év 7-ről 8 évre tolódott, az oktatásra fordított GDP kiadások a korábbi 3,6%-ról (1960) 4,2%-ra növekedett (1970). Mindezzel sikerült az analfabetizmust jelentős mértékben csökkenteni. Ám a '80-as évek első felét már erős stagnálás, sőt a gazdasági-társadalmi élettel egy időben erős hanyatlás jellemez, mely nem csak az oktatásra fordított GDP kiadások csökkenésében jelentkezett, de a pedagógus- és beiskolázási

létszámban is, amelyet tovább fokozott az oktatási kínálat beszűkülése. A rendszerváltás utáni első években tovább romlott a kialakult helyzet: a demográfiai és gazdasági hanyatlás, az életszínvonal erős csökkenése, az oktatásra fordított kiadások visszaszorítása egyelőre megállíthatatlannak tűnt, ugyanakkor olyan új folyamat vette kezdetét, mely korábban nem, vagy aligha létezett: az iskolaelhagyás. Ha a szocialista rendszerben létezett egyfajta összhang az oktatási kínálat és a munkaerőpiac kereslete között, napjainkban ez az egyensúly fokozatosan veszített erejéből: egyes ágazatokban akut munkaerőhiány lépett fel, más esetekben a keresletet túlhaladja az oktatási kínálat. Így a rendszerváltás utáni első években mindenekelőtt a legfontosabb törekvés egy központosítottnak szabályozott oktatási rendszerről való fokozatos áttérés a decentralizációs kezdeményezésekre, a román oktatásügy modernizációjára. A kezdeti években egy koherens oktatáspolitikai hiányában csak kisebb változtatásokra tettek kísérletet. 1993–1996 között indul el az oktatási reformhoz szükséges jogi háttérrel biztosító törvények és dokumentumok átdolgozása, melyek közül a legfontosabb az 1995/84-es törvény (Péter, 2006).¹ E törvény már a második cikkelyében kijelenti, hogy az oktatás országos prioritás, a 140. és 141. cikkelye az Oktatási és Kulturális Minisztériumot ruházza fel az oktatási rendszer megszervezésével és ellenőrzésével.² Ám a valódi reformot az 1997-es év hozta el, amikor több területen is minőségi javaslatok fogalmazódtak meg: iskolai tantervek, ellenőrzési-értékelési rendszer kidolgozása, oktatásmenedzsment megteremtése, infrastrukturális és rehabilitációs program, nemzetközi együttműködés kezdeményezése. Ezt követte a 2000-es újabb, a kötelező oktatási rendszerre vonatkozó oktatási reform, melynek egyik fontos pillére volt azon hátrányos helyzetű családok támogatása, akik – társadalmi helyzetükből adódóan – nem tudják gyermekeiket legalább 16 éves korig iskolába járatni. A felsőoktatásra vonatkozó törvényi keretet, a Bolognai rendszer bevezetését Románia 1995-ben írta alá és 2005-től kezdődően tette kötelezővé, mely egyben az Európai Unió csatlakozás egyik meghatározó momentum volt.

Mint láttuk a román közoktatás az elmúlt évtizedek alatt állandó változásnak volt kitéve, mely rányomta bélyegét az iskolázottság területi szerkezetére, az iskolázottsági egyenlőtlenségek változására.

1. Az oktatási infrastruktúra és a népesség oktatáshoz való hozzáféréseiben rejlő egyenlőtlenségek

A jelenlegi társadalmi-gazdasági helyzet egyre inkább az oktatáshoz való esélyegyenlőtlenségben nyilvánul meg, mely fellelhető úgy a különböző *oktatási szintek és intézmények*, mint pedig a *tanulók közötti egyenlőtlenségekben* is (Neagu-Stoica-Surdu, 2003).³ E „csapdába” többnyire az elszigetelt vidéki iskolák és tanulók esnek bele, ahol a különböző iskolai szintek hiánya (általában csak általános iskolák léteznek, de egyes falvakban még ez sem adatott meg, így a tanulók akár több kilométert is meg kell tenniük a legközelebbi iskola elérésére) és alacsony felszereltsége hozzájárul a gyermekek oktatási esélyegyenlőségének csökkenéséhez. Ha a városi települések oktatási infrastruktúrája már a nyugati tendenciákhoz hasonló felszereltségű, egyes vidéki iskolákban sok esetben a fűtéssel, vezetékes vízzel való felszereltség hiányával küszködnek. Ehhez adódik a vidék alacsonyabb gazdasági fejlettségi szintje, az ott élő társadalom alacsonyabb életszínvonala, akik sok esetben nem tudják biztosítani a gyermekeiknek a kötelező iskolai évek utáni továbbtanulási lehetőséget. Bár az említett Tanügyi Törvény biztosítja a kötelező iskola ingyenes

hozzáférési jogát, sok esetben a szülőkre további költségek hárulnak, és ez egyre inkább emelkedik a magasabb iskolai végzettség megszerzése esetében. Így a különböző oktatási szinteken egy polarizáltság alakul ki, hiszen akiknek lehetőségük van egy felsőbb szintű oktatás elvégzésére nagyobb eséllyel indulhatnak a munkaerőpiacon, mind azok, akik kénytelenek – bizonyos társadalmi okokból vagy hátrányos helyzetükből adódóan – a kötelező iskolai évek után a tanulást megszakítani.

Ugyanakkor a különböző oktatási intézmények egyenlőtlen megoszlása szakosodás, oktatási forma és oktatási típus alapján (a középiskolák nagyobb számban vannak jelen városban mint vidéken, nem is említve a felsőfokú intézményeket, melyek kizárólag a városi településeken jelennek meg) még inkább polarizáltabbá teszi a népesség ezen szolgáltatásokhoz való hozzáférését. Így azon egyének, akik hátrányos társadalmi családból származnak kevésbé van lehetőségük egy felsőfokú diploma megszerzésére vagy teljesen dependensek a helyi oktatási kínálattal szemben olyan helyzetben, amikor a népesség oktatáshoz való hozzáféréseinek esélye egyenlő kellene hogy legyen. Mindebből kitűnik, hogy a román oktatási rendszer nehéz helyzetben áll és valóban egy gyökeres strukturális reformra lenne szükség, amely úgy a kötelező iskolai évek növelésére, az oktatási infrastruktúra javítására, mint pedig a különböző iskolai szintek és intézmények egyenletesebb eloszlására és nem utolsó sorban a hátrányosabb társadalmi helyzetben élők oktatáshoz való esélyegyenlőségének a megteremtésére fókuszálna.

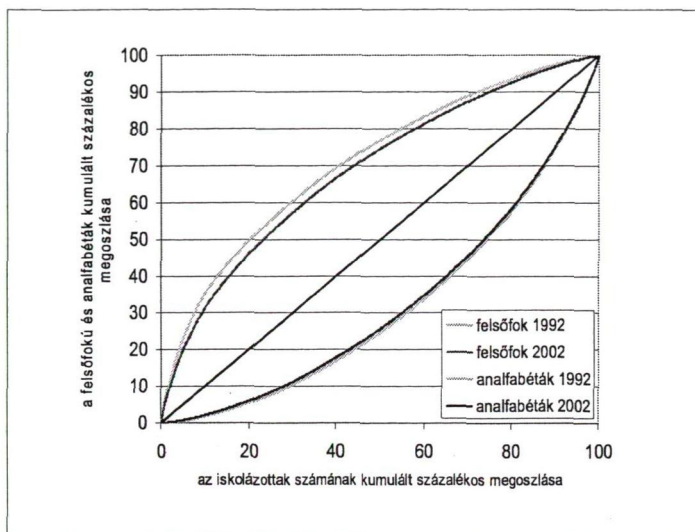
Ha a oktatási intézményeket a népesség területi megoszlásához viszonyítjuk, jelentős különbségeket találunk. Bár az Északkeleti régió rendelkezik a legnagyobb népességszámmal, azonban az oktatási intézmények száma jóval az átlag alatt van, amely nagymértékben visszatükröződik az itt élő lakosság alacsonyabb iskolai végzettségében is. A legtöbb oktatási intézményt a nagy múltú, történelmi és kulturális élet kiemelkedő színtereként nyilvántartott Északnyugati valamint a fővárosi régióban találjuk. Annak ellenére, hogy az utóbbi időben több iskola részesült különböző rehabilitációs és modernizációs támogatásban, az Oktatási és Kutatási Minisztérium által végzett felmérésből kiderül, hogy a meglévő iskolák mintegy 70%-a szorul felújítási munkálatokra, melyből a legnagyobb részarányt az Északkeleti régió képviseli (90,8%). Az ellentétes oldalon Bukarest-Ilfov régió áll, ahol a meglévő oktatási intézmények alig 32%-a esetében szükséges további rehabilitáció. Az iskolák számítógéppel való ellátottsága szintén alacsony részarányú, kevésbé haladva meg a 35%-ot. Ennek megfelelően országos szinten 3 számítógép jut 100 tanulóra az alapfokú intézményekben és 5 számítógép/100 tanuló a középiskolákban. Az internethez való hozzáférési statisztika még szomorúbb képet takar: ez 1 internet-hozzáférést jelent 100 tanulóhoz viszonyítva az általános iskolákban és 3,5 internethozzáférés/100 tanuló a középiskolákban szemben az európai átlaggal, ahol az iskolák 93%-ának van hozzáférési joga az internethez. Meg kell jegyeznünk, hogy műszaki felszereltség szempontjából napjainkban is létezik még 43 olyan oktatási intézmény, amely villamos energia és 2805 intézmény, amely vezetékes ivóvíz nélkül rendelkezik. Mindebből kitűnik, hogy Románia oktatási infrastruktúrája még jelentős fejlesztésre szorul, hogy valóban egy európai színvonalú oktatás valósulhasson meg. Nem hagyhatjuk szem előtt, hogy a minőségi oktatás megteremtése, különösen a vidéki iskolákban, sokkal fontosabb lehet, mint a felnőttképzésre, átképzésre fordított sok esetben nagyméretű kiadások a képzett munkaerő megteremtése érdekében.

2. Iskolázottsági egyenlőtlenségek

Az egész életen át tartó tanulás, a készségek és szakértelem fontosságának kiemelése egyre hangsúlyosabban jelenik meg az Európai Unió publikációiban. Napjainkban a gazdasági fejlődés kevésbé válik fenntarthatóvá egy jól képzett munkaerő nélkül. Már a hatvanas években G. Becker⁴ azt állítja, hogy nagyon kevés ország – vagy talán egy sem – ért el látványos gazdasági növekedést, anélkül, hogy jelentős összegeket fektetett volna bele az oktatási infrastruktúrába.

Az elmúlt években Románia népességének beiskolázási arányszáma az alap, közép és felsőfokú oktatásban 50-100% között változott, az illető terület fejlettségének függvényében. Így olyan elmaradottabb megyékben mint Giurgiu, Vrancea, Tulcea, Neamt vagy Calarasi a beiskolázási arányszám alig érte el a 60%-ot, míg egyes fejlettebb térségekben, melyet egyben magas urbanizációs szint is jellemez a népesség beiskolázási arányszáma a 80%-ot is meghaladta (Iasi, Kolozs, Temes megyékben és a fővárosban). Minden iskolai szintet figyelembe véve, a beiskolázási arányszám a városi településeken mintegy kétszerese a vidéki települések esetében összeírt hasonló jelzőszámoknak (96,7%, illetve 44,5%). Nemek szerinti bontásban a beiskolázási arányszám 14 éves korig többnyire hasonló módon alakul, de a 15–18 éves kortól a női népesség 3,8 százalékponttal, 19–23 éves kortól 11 százalékponttal haladja meg a férfiakat. A különböző oktatási szintek beiskolázási arányszámában jelentkező különbségek visszavezethetők az állam oktatásra fordított összegének változásaira is. Bár az 1995/84-es Oktatási Törvény 2001-re a GDP kiadások 4%-át írja elő, illetőleg további növekedését célozza 2007-ig, a központi kiadások sosem érték el ezt a szintet, mi több az 1998-as 3,3%-ról 2000-re 2,9%-ra csökkent, és kisebb növekedését csak 2005 után követhetjük nyomon. Az állami költségvetésből az alapképzésre fordított kiadások talán koncentráltabban jelennek meg, mindinkább az alacsonyabb jövedelmű népességet célozzák, szemben a felsőoktatási kiadásokkal, melyek legtöbb esetben a közép- és a felsőréteg jövedelmeihez igazodik. Mindez tovább nehezíti az oktatási esélyegyenlőség megteremtését.

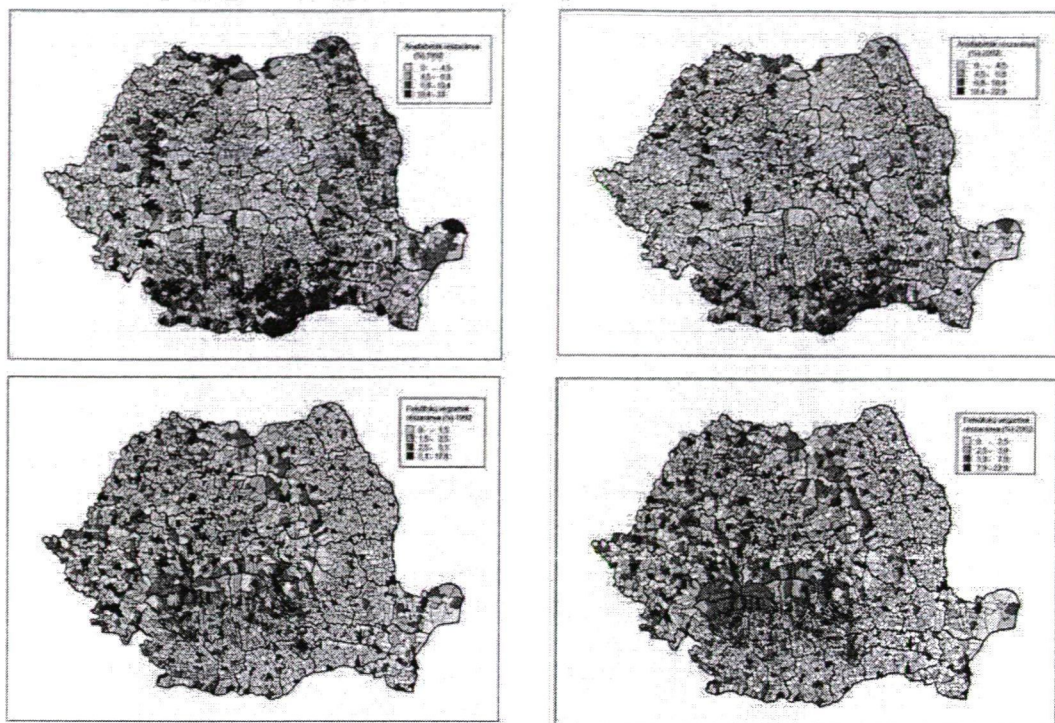
Az iskolázottság regionális térszerkezetének vizsgálatában egyre inkább a felsőfokú végzettség és az analfabéták területi megoszlására tevődik a hangsúly. Az utóbbi évek pozitív tendenciájának tulajdonítható az egyre bővülő felsőoktatással párhuzamosan a felsőfokú végzettség részarányának növekedése is (7,1%-ról 10,1%-ra), illetőleg az analfabetizmus enyhe visszaszorulása. Azonban az iskolázottsági térszerkezet az eltelt egy évtized alatt lényegében keveset változott. E térszerkezet jellegzetessége a felsőfokú végzettség viszonylag magasabb koncentrációja a dinamikus, fejlettebb városi térségekben, illetve az írástudatlanok számának magasabb koncentrációja a vidéki, elmaradottabb területeken. Az iskolázottságban megnyilvánuló egyenlőtlenségeket és a nagyfokú térbeli koncentrációt leginkább a Lorenz görbe igazolja.⁵ Úgy a felsőfokú végzettség, mind pedig az analfabéták esetében, ha csak kis mértékben is, de csökkentek a fennálló egyenlőtlenségek az eltelt egy évtized alatt, de a probléma továbbra is a felsőfokú diplomával rendelkezők erős városi koncentrációjánál marad. Ezt támasztja alá a két mutatóra kiszámított Gini⁶- és Hoover-index is, mindkettő jóval magasabb értékeket mutat a felsőfokú végzettség (Hoover index 22,15%, Gini együttható 0,181), mint az analfabéták esetében (17,32%, illetőleg 0,141). A napjainkban is fennálló iskolázottsági egyenlőtlenségek hosszú távon a képzett munkaerő alakulásában, összességében a fejlett országokhoz való felzárkózásban is meghatározó szereppel bírnak.

Iskolázottsági egyenlőtlenségek

(Forrás: Népszámlálási adatok alapján saját számítás)

Területi bontásban a felsőfokú végzetteknek az országos értékhez viszonyított legmagasabb részarányát a főváros mellett Kolozs, Brassó, Temes, Szeben és Konstanca megyékben találjuk (11–13% között), azokon a területeken, ahol a felsőoktatás és kutatás már évszázados hagyományokkal rendelkezik. Természetesen a felsőfokú diplomával rendelkezők részaránya nem csupán város és vidék között mutat jelentős különbségeket, de ugyanazon településtípuson belül is. Így míg egyes városokon a felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség részaránya a 20%-ot is meghaladja (Bukarest 22,9%, Kolozsvár 22% stb.), addig még létezik olyan városi település, ahol ez a részarány alig éri el a 2%-ot (Budești-Călărași megye, Mihăilești-Giurgiu megye), sőt sok esetben még egyes vidéki települések hasonló mutatója is túlhaladja ezt az értéket. Mindezt nagymértékben befolyásolja az ott élő népesség etnikai összetétele (az előbb említett városokban nagy többséggel fordul elő a roma népesség), illetőleg a felsőoktatási intézménynek helyet adó nagyváros közelsége is. Bár összességében a vidéki települések alig 3%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, vannak olyan községek, ahol az elemzett mutató a 10%-ot is meghaladja, különösen azokon a településeken, amelyek középiskolákkal is rendelkeznek. A leghátrányosabb helyzetben azok a területek vannak, ahol a felsőoktatási intézmények hiánya, az alacsony fejlettségi szint az analfabéták magas részarányában tükröződik vissza. Ebbe a kategóriába tartozik Giurgiu, Calarasi, Vaslui, Ialomita és Teleorman megye, ahol a felsőfokú végzettek részaránya alig éri el az 5%-ot. A hátrányos társadalmi helyzetbe sodort, az iskolai életből kirekesztett népesség nem csupán a társadalmi egyenlőtlenség áldozata, de az állam szempontjából is egy költséges csoportot képeznek, hiszen a szakmai beilleszkedésre, átképzésre fordított összeg jóval magasabb lehet az iskolázottságra fordított összegnél. Még akkor is ha az utóbbi időben lényegesen csökkent az analfabéták részaránya (a kilencvenes évek elején regisztrált 3,1%-ról napjainkig 2,6%-ra), az analfabétáknak e közel félmillió száma súlyos társadalmi feszültségek forrása lehet a romániai társadalomban.

Az iskolázottság regionális térszerkezete

(Forrás: Népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés 1992 és 2002)

Mint látjuk, a legnagyobb probléma a moldvai térségek alacsony iskolázottsági szintjében rejlik, melynek több oka is van: elsőként említhetjük a vidéki térségek alacsony fejlettségi szintjét, létminimum alatt élők magas részarányát, melynek egyenes következménye a gyermekek fokozatos részvétele a háztartási munkában az iskola rovására, a szülők külföldön való munkavállalásának magas részaránya, mely sok esetben a tanulók alacsony iskolai eredményeiben és nem utolsó sorban az iskolaelhagyásban nyilvánul meg.

Összegzés

Jelen vizsgálat eredményei azt bizonyítják, hogy a román oktatási rendszer még mindig „átmeneti időszakban” van, ez alátámasztható egyrészt az állami költségvetésből az oktatásra fordított költségek instabilitásával, a különböző oktatási szintek és intézmények esetében létrehozott törvénykezési feltételek alacsony megvalósíthatósági szintjével is. Nem tagadható, hogy történtek előrelépések úgy az infrastrukturális ellátottság, egyes iskolák modernizációja terén, mint pedig az analfabetizmus visszaszorítása és a felsőfokú végzettek folyamatos növekedése terén is. Ám a minőségi oktatás megteremtése, a kutatás-fejlesztés ösztönzése terén meghozott intézkedések még mindig távol maradnak az európai színvonaltól, ugyanakkor egyre inkább aggasztóként nyilvánul meg a felsőoktatási kínálat és a munkaerőpiac kereslete, teltsége közötti összhang felborulása. Így az egyenlőtlenségek enyhítését szolgáló oktatáspolitikai illetőleg a kormányzati célprogramok tervezése során arra kell törekedni, hogy előtérbe kerüljenek azok a fejlesztési prioritások, amelyek erősíthetik az szakosodás és a kereslet közötti kompatibilitást, úgy a közép-, mint pedig a felsőoktatási rendszerben.

Jegyzetek

1. **Péter Lilla** (2006): Romániai magyar tanítók presztizséről a román oktatási reform folyamatában. In: Szociológiai Szemle, nr. 3, 87–100. old.
2. Legea Învățământului nr. 84/1995 (1995/84-es Oktatási Törvény). Monitorul Oficial al României, partea I, nr. I din 5 ianuarie.
3. **Neagu, Gabriela-Stoica, Laura-Surdu, Laura** (2003): Accesul la educație în societatea românească actuală (Az oktatáshoz való hozzáférés a mai romániai társadalomban), In: Calitatea Vieții, XIV, nr. 3–4, 1–16 old.
4. **Becker, Gary** (1977): Capitalul uman. O analiză teoretică cu referințe speciale la educație (A humán tőke. Elméleti elemzés különös tekintettel az oktatásra). All Kiadó, Bukarest.
5. **Lorenz-görbe**: a koncentráció ábrázolására és elemzésére szolgáló, egységoldalú négyzetben elhelyezett speciális grafikus ábra, amely a kumulált relatív gyakoriságok (esetünkben az iskolázottak kumulált százalékos megoszlása) függvényében ábrázolja a kumulált relatív értékösszegeket (az ábrán a felsőfokú és az analfabéták kumulált százalékos megoszlása). Amennyiben az egységeknek az értékösszezből való részesedése azonos, a kumulált relatív gyakoriságok és a kumulált relatív értékösszegek rendre megegyeznek. Mindez a koncentráció hiányára utal. Ilyen esetben a görbe egybeesik a négyzet átlójával. Ha a vizsgált terület egységek között létezik olyan, amelyik a vizsgált mennyiségi ismerv értékösszegének igen nagy hányadát leköti, a relatív gyakoriságok és a relatív értékösszegek jelentősen eltérnek egymástól, a görbe távol esik az átlótól (Nemes Nagy J. 2005, 114–115 old.).
6. **Gini-együttható**: a Lorenz-görbe és a négyzet átlója által bezárt terület nagyságát méri, a koncentráció relatív nagyságát jellemzi. Minden megfigyelési egység részarányának az összes többiétől való átlagos eltérését viszonyítja az átlaghoz. 0 értéket akkor vesz fel, ha a Lorenz-görbe éppen egybeesik az átlóval, tehát a vizsgált mennyiségi ismerv területi eloszlása egyenletes. Másik szélső értékét akkor éri el, ha a vizsgált ismerv egyetlen egy terület egységen összpontosul; ilyenkor a Lorenz-görbe egybeesik a koordinátatengelyekkel (Nemes Nagy J. 2005:116).